

Πρόλογος, στ. 1- 191
Η Ελένη και το είδωλό της

1^η σκηνή, στ. 1- 82

➤ **Εργασίες σχολικού βιβλίου.**

στ. 1- 25, σελ. 11- Ας γίνουμε θεατές

- 1. Μια γυναίκα εμφανίζεται μόνη της σε έναν άγνωστο για μας τόπο. Ως θεατές χρειαζόμαστε στοιχεία, για να αναγνωρίσουμε την ηρωίδα, να καταλάβουμε πού βρίσκεται και τι της συμβαίνει. Ποια είναι αυτά τα στοιχεία; Από πού τα αντλούμε;**

Η ηρωίδα εμφανίζεται στη σκηνή και παρουσιάζει τον τόπο στον οποίο βρίσκεται που είναι το νησί Φάρος στην Αίγυπτο. Παράλληλα αναφέρεται στους άρχοντες του τόπου και πιο συγκεκριμένα στη γενιά του βασιλιά Πρωτέα που είχε σύζυγο την Ψαμάθη. Ο βασιλιάς έχει πια πεθάνει και τον θρόνο έχει αναλάβει ο γιος του Θεοκλύμενος, ο οποίος έχει και μια αδερφή τη Θεονόη. Κατόπιν η ηρωίδα αυτοσυστήνεται και μαθαίνουμε πως πρόκειται για την Ελένη, κόρη της Λήδας και του Τυνδάρω (ή του Δία σύμφωνα με την παράδοση), σύζυγο του βασιλιά της Σπάρτης Μενέλαου. Εν συνεχεία η ηρωίδα αναφέρεται στο παρελθόν και το παρόν της, κάτι που είναι απαραίτητο για τους θεατές ώστε να μπορούν να συνδυάσουν τις επερχόμενες εξελίξεις. Συνδέει δηλαδή τα προηγούμενα με τα τωρινά και τα επόμενα.

στ. 1- 25, σελ. 11- Ας εμβαθύνουμε

- 1. Βρισκόμαστε στο πρώτο μέρος του Προλόγου. Ο Πρόλογος αποτελεί ένα, το πρώτο, από τα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας και εισάγει το θεατή στο έργο.**

- **Ας διερευνήσουμε τη λειτουργία του ως προς την ενημέρωση του θεατή για: α) την προϊστορία της δράσης, β) τον τόπο, γ) τα πρόσωπα.**

Ο πρόλογος, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ανήκει στα «κατά ποσόν» μέρη της τραγωδίας και προηγείται της παρόδου. Με τον πρόλογο οι ήρωες συστήνονται στους θεατές και τους κατατοπίζουν σχετικά με την υπόθεση του έργου.

α) Η ηρωίδα μας αφηγείται πως συμμετείχε χωρίς να το θέλει στο διαγωνισμό ομορφιάς μεταξύ Ήρας, Αθηνάς και Αφροδίτης και έγινε πόνι στα χέρια τους. Η Αφροδίτη την υποσχέθηκε ως λάφυρο στον πρίγκιπα της Τροίας αν επέλεγε εκείνη ως την ωραιότερη, όπως και έγινε. Με αυτό τον τρόπο η ομορφιά της έγινε η κατάρρα της και κατέληξε εξαιτίας αυτής, οι Έλληνες να την καταριούνται ως υπεύθυνη για τον Τρωικό πόλεμο και το χαμό τόσων γενναίων ανδρών. Επιπλέον η Ήρα, οργισμένη για την ήττα της, έστειλε την πραγματική Ελένη στην Αίγυπτο και στην Τροία με τον Πάρη ένα είδωλό της.

β) Η Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο, στο νησί Φάρος, στο παλάτι του Πρωτέα, όπου τώρα βασιλεύει ο γιος του, Θεοκλύμενος.

γ) Η ηρωίδα πριν αυτοσυστηθεί, παρουσιάζει τη γενιά του βασιλιά Πρωτέα που ήταν παντρεμένος με τη Νιρηίδα Ψαμάθη. Από το γάμο απέκτησαν

δύο παιδιά, το Θεοκλύμενο και τη Θεονόη. Η τελευταία μάλιστα, όπως μας ενημερώνει η Ελένη, έχει αποκτήσει τις μαντικές ιδιότητες του πατέρα της.

- 2. Αξίζει να σταθούμε σε δύο από τα πρόσωπα, στα οποία αναφέρεται η ηρωίδα: το Θεοκλύμενο και τη Θεονόη. Τα δύο παιδιά του Πρωτέα, ο Θεοκλύμενος και η Θεονόη, είναι επινοήσεις του Ευριπίδη. Ο ποιητής διαχειρίζεται τη μυθική παράδοση όπως τον εξυπηρετεί καλύτερα στην κατασκευή της δικής του «ιστορίας».**

- **Ποιες προσδοκίες σου δημιουργούνται για τη δράση αυτών των ηρώων στο δράμα, με βάση και την ετυμολογία των ονομάτων τους;**

Ο βασιλιάς Πρωτέας είχε αποκτήσει δύο παιδιά με τη Νιρηίδα Ψαμάθη, το Θεοκλύμενο και τη Θεονόη. Και οι δύο είναι επινοήσεις του Ευριπίδη. Ο Θεοκλύμενος ανέλαβε την εξουσία μετά το θάνατο του πατέρα του και πιέζει την Ελένη να συνάψει γάμο μαζί του και η Θεονόη διαθέτει μαντικές ικανότητες.

Το όνομα Θεοκλύμενος προέρχεται από το θεός + κλύω (= σέβομαι), άρα πρόκειται για αυτόν που σέβεται τους θεούς. Οι επιλογές του σύμφωνα με την ετυμολογία του ονόματός του είναι οι εξής: α) να σεβαστεί την επιθυμία της Ελένης να μην τον παντρευτεί και να συνεχίσει να την προστατεύει μέχρι την εμφάνιση του Μενέλαου όπως της είχε υποσχεθεί ο πατέρας του και άρα να υπακούσει στην πατρική βούληση, β) να πείσει με όποιο τρόπο μπορεί την Ελένη να συμφωνήσει με αυτό το γάμο, γ) να ασκήσει βία, δ) να υποχωρήσει σε κάποια θεία παρέμβαση, ε) να συγκρουστεί με τον Μενέλαο όταν αυτός καταφτάσει στην Αίγυπτο.

Το όνομα Θεονόη προέρχεται από το θεός + νους. Σύμφωνα με την ετυμολογία του ονόματός της και τις μαντικές ικανότητες που μας πληροφορεί η Ελένη ότι έχει, μπορεί: α) να επηρεάσει τις εξελίξεις λόγω της μαντικής της ικανότητας, β) να υποστηρίξει το Θεοκλύμενο ως αδερφή του, γ) να μπορέσει σαν γυναίκα να αλλάξει γνώμη στην Ελένη, δ) σαν εκπρόσωπος του θείου και του δικαίου να πάει ενάντια στον αδερφό της και να βοηθήσει την ηρωίδα να δραπετευθεί.

στ. 26- 59, σελ. 13, Ας γίνουμε θεατές

- 1. Ο υποκριτής που υποδύεται την Ελένη με την έναρξη του δράματος καλείται να αποδώσει έναν εκτενή μονόλογο, που θεωρείται στατικός και αντιθεατρικός, εφόσον χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε θεατρικού έργου είναι η δράση και όχι η απαγγελία (βλ. και ορισμό της τραγωδίας από τον Αριστοτέλη: *δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας*).**

- **Με ποιους τρόπους φαντάζεσαι ότι ο υποκριτής θα προσπαθούσε να κινήσει το ενδιαφέρον των θεατών;**

Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τραγωδίας είναι η εξωτερική και εσωτερική κίνηση των πρωταγωνιστών. Ο πρόλογος της Ελένης έχει χαρακτηριστεί ως αντιθεατρικός και στατικός λόγω του εκτεταμένου μονολόγου της ηρωίδας. Έτσι ο υποκριτής καλείται να προσπαθήσει με διάφορους τρόπους, να δώσει μια δυναμική και μια εξωτερική κίνηση στο λόγο του. Τέτοιοι τρόποι είναι:

- ο επιτονισμός, δηλαδή το ανεβοκατέβασμα της φωνής,
- οι παύσεις,
- το ύφος,

- η προφορά,
- οι κινήσεις του σώματος,
- οι μορφασμοί,
- το βλέμμα.

Επειδή όμως όπως είναι γνωστό, οι υποκριτές στις αρχαίες τραγωδίες φορούσαν προσωπίο, σίγουρα τα δάκρυα ή η θλίψη τους θα ήταν αδύνατο να φανούν. Έτσι ο ποιητής παρεμβάλλει στο κείμενό του λέξεις ή φράσεις που δηλώνουν τη συναισθηματική κατάσταση των ηρώων του.

στ. 26- 59, σελ. 13, Ας εμβαθύνουμε

1. Τι να την κάνω / τη ζωή πια; αναρωτιέται η Ελένη.

- **Ποιοι λόγοι, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, την οδήγησαν σε αυτή την τραγική παραίτηση;**

Η Ελένη φτάνει στο σημείο να αναρωτιέται την να την κάνει τη ζωή», πράγμα που δείχνει το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκεται. Τα γεγονότα εντείνουν την τραγικότητά της, η οποία γίνεται φανερή στα παρακάτω:

- η μοίρα της καθορίζεται από ανώτερες δυνάμεις, τις οποίες η ίδια δεν μπορεί να ελέγξει και είναι εγκλωβισμένη στα παιχνίδια των θεών,
- όλοι τη θεωρούν υπεύθυνη για τον πόλεμο που ξέσπασε ανάμεσα σε Έλληνες και Τρώες και το όνομά της διασύρεται χωρίς εκείνη να μπορεί να αποδείξει την αθωότητά της,
- τη θεωρούν άπιστη και προδότρα του συζύγου της,
- ο Θεοκλύμενος την πιέζει να τον παντρευτεί και η ηρωίδα βρίσκεται σε μεγάλο δίλημμα: να παντρευτεί τον Θεοκλύμενο ή να μείνει πιστή και αφοσιωμένη στο σύζυγό της, η κατάσταση αυτή της δημιουργεί μεγάλη ανασφάλεια για τη ζωή και το μέλλον της.
- είναι ολοφάνερη η μετάπτωση της ηρωίδας από την ευτυχία στη δυστυχία.

Η Ελένη είναι μια γυναίκα που κατάγεται από αριστοκρατική γενιά και κατέληξε να θεωρείται πως πρόδωσε σύζυγο και πατρίδα και να την καταριούνται οι Έλληνες για το ξέσπασμα του Τρωικού πολέμου. Καθώς λοιπόν ο ομηρικός ήρωας προτιμούσε τον ευρεπή θάνατο από μια αισχρή ζωή, η Ελένη αναρωτιέται τι να την κάνει μια ζωή βουτηγμένη στη ντροπή και τη δυστυχία.

- **Ως θεατής / αναγνώστης της τραγωδίας πώς αισθάνεται κανείς ακούγοντάς την; Πιστεύεις πως αρχίζει να βιώνει ό,τι ο Αριστοτέλης ονόμαζε έλεο και φόβο;**

Παρακολουθώντας ο θεατής τα βάσανα της Ελένης, νιώθει συμπόνοια και λύπη για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η ηρωίδα. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο θεατής νιώθει έλεος για τον ήρωα που υποφέρει χωρίς να φταίει. Η Ελένη έχει βρεθεί σε πολύ δύσκολη θέση, χωρίς όμως να είναι δική της υπαιτιότητα, αφού άλλοι αποφασίζουν για τη μοίρα της. Έτσι είναι πολύ λογικό ο θεατής να νιώθει οίκτο για αυτήν. Από την άλλη αισθάνεται φόβο για την τύχη της ηρωίδας αλλά και για τον εαυτό του, αφού ανησυχεί μήπως όλα αυτά που της συμβαίνουν, συμβούν τελικά και στον ίδιο.

2. Την εποχή του Ευριπίδη οι άνθρωποι, ζώντας σε καιρούς αναστάτωσης και πολέμου, μεταβολών αιφνίδιων και απρόσμενων, αισθάνονται ότι δεν ελέγχουν τη μοίρα τους, δεν επικρατεί πάντα το δίκαιο, δεν αμείβονται πάντα οι καλοί ούτε τιμωρούνται πάντα οι κακοί.

- Πιστεύεις ότι η αντίληψη αυτή περνάει και στην ιστορία της Ελένης, όπως αρχίζει σιγά σιγά να τη στήνει ο τραγικός ποιητής;

Η αντίληψη πως οι άνθρωποι δεν ελέγχουν τη μοίρα τους και πως στον κόσμο δεν επικρατεί το δίκαιο είναι φανερή στην ιστορία της Ελένης:

- η ηρωίδα είναι αποτέλεσμα της ένωσης του Δία με τη Λήδα, ο οποίος για να σμίξει μαζί της μεταμορφώθηκε σε κύκνο και την ξεγέλασε (στ. 20 -24),
 - η Ελένη είναι όργανο των παιχνιδιών και των ιδιοτροπιών των θεών και δεν μπορεί να ελέγξει η ίδια την πορεία της ζωής της (στ. 27 κ.ε.),
 - η ηρωίδα κατηγορείται –άδικα- για το ξέσπασμα του Τρωικού πολέμου και για τις συνέπειες που αυτός προκάλεσε (στ. 62- 68),
 - η Ελένη κινδυνεύει από το Θεοκλύμενο, ο οποίος ως άνδρας και βασιλιάς μπορεί να χρησιμοποιήσει βία προκειμένου να πετύχει τον σκοπό του, το γάμο του με την ηρωίδα.
- Θα μπορούσε μια τέτοια αντίληψη να μας συγκινήσει ακόμα και σήμερα;

Η αντίληψη ότι οι άνθρωποι δεν ελέγχουν τη μοίρα τους, ότι δεν επικρατεί πάντα το δίκαιο και ότι δεν τιμωρούνται πάντα οι κακοί, μπορεί να μας συγκινήσει ακόμα και σήμερα.

Τα έργα της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας πραγματεύονται θέματα διαχρονικά. Απρόβλεπτες καταστάσεις, όπως ο πόλεμος ή οι φυσικές καταστροφές είναι δυνατό να καταστρέψουν τα όνειρα των ανθρώπων και να αλλάξουν την πορεία της ζωής τους. Το δίκαιο δεν εφαρμόζεται, η αξιοκρατία απουσιάζει και οι πλούσιοι και ισχυροί βρίσκουν πάντα τρόπους να αποφύγουν την τιμωρία και το νόμο. Ο σύγχρονος άνθρωπος λοιπόν, αντιμετωπίζει προβλήματα και καταστάσεις όμοιες με εκείνες των τραγικών ηρώων. Όλα τα παραπάνω βέβαια, δεν πρέπει να είναι ικανά να μας εμποδίζουν από το να πράττουμε δίκαια και νόμιμα και να παλεύουμε πάντα για έναν καλύτερο κόσμο.

στ. 60- 82, σελ. 15, Ας γίνουμε θεατές

1. Το κείμενο που μελετάμε γράφτηκε για να παρασταθεί, οπότε ενσωματώνονται σε αυτό και σκηνογραφικές πληροφορίες.

- Αν ήσουν σκηνογράφος, ποια στοιχεία θα αντλούσες και πώς θα τα αξιοποιούσες, για να σχεδιάσεις το σκηνικό της παράστασης;

Ο αρχαίος τραγικός ποιητής ήταν σκηνοθέτης και σκηνογράφος του έργου του. Έτσι μέσα στα λόγια των ηρώων του παρεμβάλλει διάφορες σκηνοθετικές/ σκηνογραφικές πληροφορίες, ώστε να κατατοπίσει τους θεατές του. Τα στοιχεία που θα μπορούσε να αντλήσει ένας σκηνογράφος από το μονόλογο της Ελένης είναι τα εξής:

- ο ποταμός Νείλος (στ. 1),
- η Αίγυπτος (στ. 3),
- το νησί Φάρος (στ. 6),
- το παλάτι του Πρωτέα (στ. 56),
- το μνήμα του Πρωτέα (στ. 79).

Οι παραπάνω πληροφορίες θα βοηθούσαν ένα σύγχρονο σκηνογράφο να συνθέσει το σκηνικό της παράστασης: ο ζωγραφισμένος Νείλος με τη γύρω περιοχή του, το παλάτι στο κύριο μέρος και το μνήμα του βασιλιά στο κέντρο.

- **Ας μην ξεχνάμε όμως ότι οι σκηνογράφοι πολλές φορές δεν ακολουθούν πιστά τις «οδηγίες» του κειμένου. Φαίνεται κάτι τέτοιο στις διπλανές φωτογραφίες;**

Οι σκηνογράφοι πολλές φορές δεν ακολουθούν πιστά τις «οδηγίες» του κειμένου, αλλά επεξεργάζονται τους σκηνογραφικούς δείκτες και τους προσαρμόζουν ανάλογα με την προσέγγιση του έργου, καθώς και με το μήνυμα που θέλουν να περάσουν. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει σε σχέση με την προσαρμογή των μύθων στο πλαίσιο του έργου κάθε τραγικού ποιητή. Μια σύγχρονη παράσταση τραγωδίας δεν είναι μια προσπάθεια αναβίωσης και μίμησης του πρωτοτύπου, αλλά πρόκειται για μια προσπάθεια προσαρμογής στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Επιπλέον αν δεν συνέβαινε αυτό, δεν θα είχε νόημα το ανέβασμα του ίδιου έργου από διαφορετικούς σκηνοθέτες, σκηνογράφους και ηθοποιούς.

Οι φωτογραφίες αναδεικνύουν αυτές τις διαφορετικές προσεγγίσεις στη σκηνογραφία του έργου. Από τη μία, η απόδοση του Δ. Φωτόπουλου είναι πιο κοντά στους σκηνογραφικούς δείκτες του κειμένου, ενώ από την άλλη, η απόδοση του «Αμφιθεάτρου» είναι πιο κοντά στο κλίμα του έργου (κάτοπτρα → είδωλα).

στ. 60- 82, σελ. 15, Ας εμβαθύνουμε

1. **Στον κόσμο της Ελένης θα διαπιστώσουμε σιγά σιγά ότι τίποτε δεν είναι όπως αρχικά φαίνεται και όλοι σχεδόν οι ήρωες βιώνουν λιγότερο ή περισσότερο τις συνέπειες κάποιας πλάνης. Στο πρώτο μέρος του Προλόγου κυρίαρχη είναι η αντίθεση ανάμεσα στην πραγματική Ελένη (είναι), που βρίσκεται στην Αίγυπτο, και το είδωλό της (φαίνεσθαι), που βρέθηκε στην Τροία. Η αντίθεση ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι, που απηχεί προβληματισμούς της εποχής, είναι καθοριστική για τη ζωή της Ελένης και θα ρυθμίσει, ως ένα βαθμό, την εξέλιξη του έργου.**

- **Ας εντοπίσουμε σημεία του κειμένου, στα οποία γίνεται σαφής αυτή η αντίθεση.**

Ο Ευριπίδης, επηρεασμένος από τις απόψεις των σοφιστών πως μέτρο των πάντων είναι ο άνθρωπος και πως η αλήθεια είναι υποκειμενική, παρουσιάζει σε όλα του τα έργα την αντίθεση –η οποία αποτελεί σημαντικό μέρος της σκέψης του- ανάμεσα στο φαινομενικό (φαίνεσθαι) και το πραγματικό (είναι).

Στον κόσμο της Ελένης τίποτα δεν είναι όπως φαίνεται. Τα στοιχεία του κειμένου που επιβεβαιώνουν όλα τα παραπάνω παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί:

Είναι	Φαίνεται
- Καταγωγή της Ελένης από τον Τυνδάρω - Η ομορφιά είναι η αιτία για όλες τις συμφορές. - Η πραγματική Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο. - Η πραγματική Ελένη είναι πιστή, τίμια και αφοσιωμένη σύζυγος.	- Καταγωγή της Ελένης από τον Δία. - Η ομορφιά είναι καλή σωματική αρετή. - Το είδωλο της Ελένης βρίσκεται στην Τροία. - Το είδωλο της Ελένης είναι άπιστο και φταίει για τα δεινά του πολέμου.

2. Ο μονόλογος της Ελένης τελειώνει με μια αντίθεση: από τη μια η προσδοκία ότι θα ζήσει ευτυχισμένη με το Μενέλαο, όπως διαβεβαίωσε ο Ερμής, και από την άλλη ο φόβος ότι θα εξαναγκαστεί να παντρευτεί το Θεοκλύμενο.

▪ **Τι νιώθεις να βαραίνει περισσότερο; Η ελπίδα ή ο φόβος;**

Η Ελένη βρίσκεται σε τρομερό αδιέξοδο. Όσο ζούσε ο βασιλιάς Πρωτέας, ήταν επιφορτισμένος με την προστασία της ώστε να την παραδώσει σώα και αβλαβή στο σύζυγό της, όταν εκείνος θα κατέφθανε στην Αίγυπτο. Με το θάνατο του βασιλιά όμως και αναλαμβάνοντας την εξουσία ο γιος του, η Ελένη βρίσκεται σε κίνδυνο, καθώς ο Θεοκλύμενος την πιέζει να τον παντρευτεί. Εκείνη, για να τον αποφύγει, καταφεύγει ως ικέτιδα στο μνήμα του νεκρού Πρωτέα. Από τη μία λοιπόν, η ηρωίδα αισθάνεται φόβο για την τιμή της και για την ύπαρξη της την ίδια. Από την άλλη όμως, ο Ερμής όταν την άφησε στην Αίγυπτο, της προφήτευσε πως ο Μενέλαος θα έρθει να την πάρει και θα γυρίσουν μαζί στη Σπάρτη. Αυτή η ελπίδα είναι που της δίνει δύναμη να συνεχίσει να υπερασπίζεται την τιμή, την αξιοπρέπειά και την ίδια της ζωή.